

матеріальних та морально-психологічних умов для успішного вирішення завдань формування креативності, перехід від масово-репродуктивного до індивідуально-творчого підходу у роботі з учнями;

- створення умов позитивної мотивації, інтересу до творчої діяльності, атмосфери співтворчості вчителів та учнів;
- стимулювання інтелектуальної активності та самостійності;
- активне впровадження інноваційних технологій навчання;
- послідовне розв'язання системи творчих завдань.

Матеріали нашого дослідження не вичерпують всіх аспектів проблеми, а передбачають необхідність подальших наукових пошуків. Перспективним вбачаємо окреслення методичних підходів до організації навчальних занять з метою формування креативності та розробці комплексу засобів, що забезпечать успішність даного процесу.

Література

1. Баханов К.О. Технологія групової творчої справи в навчанні історії у школі // Історія в школах України. – 2000. – № 4. – С. 23-29.
2. Гончаренко С.У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень // Вісник АПН України. – К., 1993. – С. 11-23.
3. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 1-4.
4. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология: Уч. пособ. – М.: Академический Проект, 2004, – 2-е изд., испр. и доп. – 560 с.
5. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О.М.Пєхота, та ін. – К.: Видавництво А.С.К., 2003.
6. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод.посібн./ О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. За ред. О.І.Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
7. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості: Монографія. – К.: Поліграф книга, 1996. – 405 с.

Анотація

У статті розглядаються проблеми формування креативності. Автор окреслює та теоретично обґрунтовує педагогічні умови ефективності даного процесу.

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы формирования креативности. Автор определяет и теоретически обосновывает педагогические условия эффективности этого процесса.

Подано до редакції 31.10.2007.

© 2007

Горчакова О.А.

ПРОДУКТИВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВНЗ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА ЙОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Реалії вищої освіти в XXI столітті висувають перед сучасними викладачами вищих навчальних закладів нові проблеми, від рішення яких, багато в чому залежить успіх розвитку суспільства завтра.

З відносно соціально стабільного стану сьогодні ми "перемістилися" у суспільство, що характеризується: розвитком ринкових відносин і конкурентної боротьби; станом економічної, політичної, моральної, екологічної й тому подібної нестабільності; підвищенням темпу життя, мобільності як суспільства в цілому, так і окремої особистості; розширенням інформаційного потоку та ін.

У результаті зазначених суспільних трансформацій сьогодні докорінно змінюються характеристики праці фахівців, яких готує система вищої освіти. Якщо раніше спеціальність вибиралася одна на все життя, то сьогодні людині необхідно володіти декількома спеціальностями, щоб "утриматися" на сучасному ринку праці. Більш того, необхідно постійно підтримувати рівень своєї кваліфікації протягом усього періоду трудової діяльності. Праця стала більш інтелектуальною, але, одночасно, й більш стресонебезпечною від інформаційних, комунікативних, інтелектуальних та ін. перевантажень.

Таким чином, викладач вузу повинен вирішувати завдання підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до самостійного професійного й особистісного розвитку протягом життя, здатних зберігати своє здоров'я, заповзятливих, але таких, що не переступають моральні й правові норми у своїй діяльності, відкритих інноваціям і з високорозвиненими творчими здібностями.

Сьогодні докорінно змінилися характеристики самої науково-педагогічної праці. Викладач сам опинився в атмосфері конкурентної боротьби. Він змушений пристосовуватися до мінливих умов розвитку системи вищої освіти, опанувати методи зберігаючої здоров'я діяльності, орієнтуватися в обсязі наукових знань, що

збільшується, в нових наукових методах дослідження, відповідати за наслідки використання досягнень науки і т.д.

Рішенню вказаних проблем, на наш погляд, буде сприяти розвиток теорії продуктивної науково-педагогічної діяльності викладача.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Вихідними для аналізу продуктивної науково-педагогічної діяльності викладача університету є основоположні ідеї про розвиток особистості (К.О.Абульханова – Славська, Б.Г.Ананьєв, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, Б.Ф.Ломов, А.В.Петровський, С.Л.Рубінштейн та ін.), про розвиток її творчого потенціалу (Б.Б.Коссов, П.Ф.Кравчук та ін.), основні принципи дослідження діяльності викладача вищої школи (Н.В.Кузьміна, З.Ф.Єсарєва, В.М.Антипова та ін.), творчості в освітній діяльності (Н.Ф.Вішнякова, В.А.Кан-Калик, В.І.Андрєєв, М.В.Кухарєв, В.С.Решетько та ін.).

Розв'язання проблеми продуктивної діяльності викладача було започатковане в дослідженнях, присвячених вивченню закономірностей формування професійної майстерності, професійної творчості, професіоналізму діяльності (В.П.Беспалько, А.О.Деркач, І.А.Зязюн, Н.В.Кузьміна, А.К.Маркова, Г.І.Михалєвская, А.О.Реан та ін.). Але продуктивна науково-педагогічна діяльність викладача вищого навчального закладу ще не була предметом спеціальних досліджень.

Формулювання цілей статті... Метою нашої статті є розкриття сутності категорії продуктивної діяльності викладача вищого навчального закладу й теоретичних джерел її виникнення, обґрунтування критеріїв продуктивності науково-педагогічної діяльності.

Поняття “продуктивність”, “продуктивний” походить від лат. *productivus* – плідотворний, здатний виробляти щось цінне. Продуктивність – здатність створювати продукт, давати результат. Синонімами поняття “продуктивний” є “корисний”, “плідний”, “результативний”, “ефективний”, “успішний”.

У розумінні перерахованих понять існують деякі відмінності. Усяка діяльність результативна, плідна. Результат проявляється як у вигляді продукту, плода діяльності, так і в психологічних змінах, які відбуваються в особистості в результаті здійсненої діяльності. Однак, не всяка результативна діяльність є корисною, ефективною, оптимальною й успішною.

Аналіз категорії продуктивної діяльності викладача спирається на розроблені у вітчизняній психолого-педагогічній науці теорії й концепції: підвищення ефективності педагогічної діяльності й процесу навчання (В.М.Блінов, Л.О.Карпенко, О.М.Малишенко, О.В.Петровський, Л.С.Сержан та ін.); оптимізації педагогічного процесу й діяльності вчителя (Ю.К.Бабанський, В.Д.Шадриков та ін.); наукової організації педагогічної праці (О.Г.Молібог, І.П.Раченко та ін.); формування педагогічної майстерності (І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос, О.Г.Мирошник, В.А.Семиченко, Н.М.Тарасевич та ін.); професіоналізму (Н.В.Кузьміна, А.О.Деркач, А.К.Маркова та ін.).

Проблема підвищення ефективності діяльності вузівського викладача була особливо актуальною в 70-80-х рр. у зв'язку з необхідністю техніко-економічної перебудови народного господарства, реформами в системі вищої освіти.

Л.А.Карпенко, відзначає, що поняття ефективності охоплює не стільки характеристику якості, скільки кількісну міру діяльності, “подкрепляемую сравнением измеренным по тому или иному критерию результата (достигнутой цели) с ранее запланированным или максимально достижимым результатом (заданной целью). Отсюда, измеренная эффективность всегда будет представлять собой коэффициент, характеризующий отношение достигнутого результата ... к максимально достижимому или заранее запланированному в данных условиях результату” [1, 125].

Крім того, поняття “ефективна діяльність” характеризує здатність давати найбільший, кращий ефект, результат за допомогою найменших витрат. Тобто насамперед мова йде про кількісні показники діяльності.

Вивчення ефективності діяльності, як правило, теоретично відокремлює діяльність від її результатів і суб'єкта й перетворює їх у своєрідні фактори, змінні величини, кількісно-якісні ознаки яких можуть бути обмірювані й співвіднесені [7, с.17].

Основними параметрами ефективності діяльності, як вважають багато фахівців, є її характеристики з погляду продуктивності (кількість продукції, отриманої в одиницю часу, швидкість виконання тих або інших дій); якість як відповідність результату діяльності необхідним витратам; надійність, обумовлена з якісної сторони як здатність виконувати необхідні функції в певний інтервал часу, а з кількісної – як імовірність виконання цих функцій протягом заданого часу й у заданих умовах.

Наприкінці 70 – початку 80-х рр. XX ст. у вітчизняній педагогіці широку популярність одержала концепція оптимізації педагогічного процесу. Ю.К.Бабанський розглядав оптимізацію, як спосіб організації педагогічного процесу, при якому увага найбільшою мірою приділяється взаємозв'язку всіх компонентів навчально-виховної системи, насамперед мети навчання й виховання й засобів її досягнення. Оптимізація спрямована на досягнення педагогом або учнями максимального ефекту (у пізнавальній або навчально-виховній діяльності) при мінімальних витратах матеріальних ресурсів і зусиль учителів й учнів.

У дослідженнях, присвячених науковій організації педагогічної праці, був зроблений значний крок до формування поняття продуктивної діяльності.

Наукова організація педагогічної праці розглядається О.В.Молібогом як "комплекс заходів, направлених на удосконалення методів і умов підготовки кадрів на основі використання новітніх досягнень науки і техніки, оптимальної організації і управління навчальним процесом, що забезпечує зростання ефективності навчального процесу" [4, с.30]. І.П.Раченко визначає наукову організацію педагогічної праці, як науку про те, як при найменших витратах часу, сил і засобів досягти можливо найкращих у даних умовах результатів [6, с.10]. Як бачимо з визначення, оптимізація, а також забезпечення ефективності навчального процесу входять як невід'ємні частини в комплекс заходів щодо наукової організації педагогічної праці.

Основним завданням наукової організації педагогічної праці у вузі О.В.Молібог бачить в "приведенні форм і методів педагогічної праці у відповідність зі зростаючим обсягом наукової інформації для формування фахівця будь-якого профілю" [4, с.27]. Автором виділені як найбільш актуальні і розглянуті такі напрямки наукової організації педагогічної праці у вищому навчальному закладі: розробка методів оптимізації планування навчального процесу; розробка основ організації й керування самостійною роботою студентів; розробка оптимальної системи технічного оснащення навчального процесу; оптимізація умов праці викладача й студентів, наукове обґрунтування їхніх нормативів праці; розробка комплексного плану виховної роботи зі студентами [6, с.32-34].

І.П.Раченко пов'язував ефективність організації праці з розвитком педагогічної творчості вчителя. Ним виділені рівні організації педагогічної праці: неприпустимий, критичний, припустимий, оптимальний. Однак у цю шкалу не укладається найвищий рівень організації – творчий.

Великою заслугою дослідників наукової організації педагогічної праці є розроблені ними діагностичні карти й методики визначення якості професійно-педагогічної діяльності, зокрема викладачів педагогічного вузу.

Таким чином, бачимо, що концепції наукової організації педагогічної праці у вищій школі по-своєму підходять до рішення проблеми оптимізації навчального процесу й підвищення його ефективності. Основну увагу в дослідженнях даного напрямку було зосереджено на компонентах діяльності педагога (проектувальних, конструкторських). При цьому особистості викладача й шляхам досягнення найвищих результатів у його діяльності не приділялося належної уваги. А зміст наукової організації педагогічної праці переважно було представлено у вигляді системи принципів і рекомендацій викладачеві, що не враховує творчий характер авторських систем діяльності викладачів.

Найвищий, творчий рівень педагогічної діяльності став об'єктом досліджень, присвячених вивченню педагогічної майстерності. Педагогічна майстерність розглядається у вітчизняній педагогічній науці, як характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Необхідними умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція педагога й професійно значимі особистісні риси і якості. Актуальним, вважають дослідники, є розуміння педагогічної майстерності, як комплексу властивостей особистості вчителя, що забезпечують високий рівень самоорганізації його в професійній діяльності. Педагогічна майстерність розглядається як вища, творча активність вчителя, що виявляється в доцільному використанні методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній конкретній ситуації навчання й виховання [5, с.6].

Особлива увага при цьому приділяється не тільки пізнанню структури та особливостей педагогічної діяльності, а розкриттю творчого потенціалу, удосконаленню особистих задатків, необхідних для продуктивної професійної діяльності.

У цей час проведено ряд досліджень, у яких простежується зв'язок досягнення найвищих результатів у професійній діяльності з майстерністю суб'єкта (Н.В.Кузьміна), що реалізується в понятті професіоналізму й продуктивності діяльності.

Сутність категорії продуктивної діяльності в рамках акмеологічної концепції професіоналізму розглядали О.С.Анісімов, О.О.Бодальов, А.О.Деркач, Н.В.Кузьміна, Н.В.Максимова та ін.

Н.В.Кузьміною було запропоноване розуміння праці викладача, як цілісної динамічної системи та введено поняття педагогічної системи, розроблено поняття продуктивної педагогічної діяльності та описані моделі високопродуктивної і малопродуктивної діяльності (педагога, керівника, учнів); розроблено науково-методичний інструментарій оцінювання продуктивності педагогічної діяльності.

Важливим моментом в оцінці професіоналізму і професійної майстерності викладача Н.В.Кузьміна вважає, – його здатність працювати з високою ефективністю при впливі обставин, що ускладнюють діяльність, або екстремальних факторів. Професіоналізм педагогічної діяльності вона розглядає як майстерність, ознаками якої є професійна зрілість, готовність до творчої праці та висока результативність.

Продуктивною, можна вважати тільки таку професійну діяльність, яка забезпечує досягнення професійних

цілей. Продуктивна діяльність може відбуватися лише за умовою реалізації продуктивних технологій, застосування яких веде до одержання результату, що відповідає поставленій меті [3, с.41-53].

Професіоналізм діяльності, за Н.В.Кузьміною, це якісна характеристика суб'єкта діяльності – представника даної професії, яка визначається мірою опанування, сучасним змістом й засобами рішення професійних завдань, продуктивними засобами її здійснення.

Категорія продуктивної діяльності розглядається в єдності з поняттям “професіоналізм”, будучи його головною характеристикою і показником.

В акмеологічних дослідженнях (А.О.Деркач, В.Г.Зазикін та ін.) професіоналізм розглядається як система, що складається із двох взаємозалежних підсистем – професіоналізму особистості й професіоналізму діяльності.

Професіоналізм діяльності – якісна характеристика суб'єкта праці, що відбиває високу професійну кваліфікацію й компетентність, розмаїтість ефективних професійних навичок і вмінь, у тому числі заснованих на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами й способами рішення професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність із високою й стабільною продуктивністю.

Професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта праці, що відбиває високий рівень професійно важливих або індивідуально-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, креативності, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу й ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток [8, с.59].

Професіоналізм діяльності виражається насамперед її продуктивністю. Але чи завжди продуктивність діяльності вказує на високий професіоналізм ?

Для акмеологічних досліджень важлива не стільки продуктивність як характеристика діяльності, скільки прояв високого рівня продуктивності. А.О.Деркач відзначає, що здійснювати діяльність із високою продуктивністю дозволяють такі якості суб'єкта діяльності, як висока професійна кваліфікація й компетентність, розмаїття ефективних професійних навичок і здатностей, володіння сучасними алгоритмами й способами вирішення професійних завдань, а також, якості особистості – високий рівень розвитку професійно важливих якостей, особистісних ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу й ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток фахівця [1, с.202].

А.О.Деркач і В.Г.Зазикін підкреслюють, що “професіоналізм обов'язково пов'язаний з високою продуктивністю, або ефективністю діяльності, це є його найважливішою умовою” [8, с.63]. Тому, високопродуктивна діяльність в акмеології розглядається як базова категорія.

Високопродуктивною з акмеологічної точки зору вважається професійна діяльність, що відрізняється високими показниками якості по основним характеристикам – продуктивність, оптимальна інтенсивність і напруженість, висока точність і надійність, організованість, стабільність і опосередкованість – які допускають квантифікацію, що переслідує позитивні соціально значимі цілі, що зберігає здоров'я й сприяє прогресивному розвитку.

Виходячи з цього, малопродуктивною вважається діяльність, яка не відрізняється високими показниками якості й продуктивності, а також якщо в ній не виражене прагнення до досягнення позитивних соціально значимих цілей і вона не сприяє розвитку.

Непродуктивною є діяльність, яка характеризується низькими показниками якості й продуктивності й не переслідує позитивні соціально значимі цілі. [8, с.63].

Узагальнюючи вищезначені наукові підходи до визначення поняття “продуктивна діяльність”, ми можемо розглядати її як діяльність, що орієнтована насамперед на результат (усвідомлення того, що є результатом і на основі цього формулювання мети, усвідомлений вибір стратегії діяльності, що дозволить досягти планованого результату, здатність передбачати подальшу стратегію реалізації результату в наступній системі).

Основними характеристиками продуктивної діяльності є: націленість на досягнення найвищого результату; орієнтація на завтрашній день професійної діяльності, що дозволить забезпечити конкурентоспроможність у майбутньому; оригінальність і самобутність системи діяльності; здатність результативно здійснювати діяльність при впливі несприятливих умов; зберігаючий здоров'я характер діяльності; відношення до діяльності як до процесу професійного саморозвитку, постійного підвищення професійної компетентності; націленість на формування цілісного продукту праці (наприклад, на формування в студентів не окремих знань, умінь і навичок, а більш складних утворень – професійних компетенцій, компетентності, кваліфікації).

Аналіз поняття продуктивної діяльності дозволив нам виділити наступні критерії продуктивної науково-педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу:

1. Висока результативність у вигляді продуктів наукової діяльності. Аналіз сутності науково-педагогічної діяльності дозволив нам виділити результати-продукти: наукові – нові знання, що отримані в результаті дослідницької діяльності студентів під керівництвом викладача (наприклад, курсові, дипломні, кваліфікаційні роботи, статті, дисертації та ін.); учбові – тексти лекцій, розробки семінарських та практичних занять, учбові завдання для студентів, а також виконані завдання, конспекти та ін.); психологічні – новоутворення в особистості

студентів (розуміння законів розвитку природи, суспільства та особистості, уміння використовувати наукові знання в практиці, наукова картина світу, здатність до наукового пізнання та ін.) і викладачів (поглиблення знань і досвіду наукової діяльності, розвиток навичок наукової комунікації та ін.).

2. Наявність авторської системи науково-педагогічної діяльності, що передбачає оригінальність та самобутність як дидактичної системи викладача, так і його наукової лабораторії (то, що надає своєрідності тієї чи іншій науковій школі).

3. характер науково-педагогічної діяльності, що зберігає здоров'я і визначається перш за все компетентністю викладача як в галузі гігієни інтелектуальної праці, так в галузі саморегуляції стресових станів, здатністю сформувати подібну компетентність у своїх учнів.

4. Усталеність діяльності при впливі несприятливих умов, що визначається орієнтацією на завтрашній день розвитку науки та професії, баченням перспектив розвитку сучасної науки й використання цього у своєму дослідженні.

5. Професійний саморозвиток у вигляді постійного прагнення до наукового зростання, намагання створити наукову школу.

Висновки... Таким чином, аналіз педагогічних концепцій ефективності й наукової організації педагогічної праці, педагогічної майстерності й професіоналізму показав, що поняття продуктивності в науковій літературі включає поняття ефективності, оптимальності, успішності; воно найбільш загальне й виступає як основна функція діяльності. Проблема продуктивності діяльності може бути розглянута як ємний термін, що містить основні, необхідні й достатні характеристики як суб'єкта, так і особистості, як діяльності, так і її обставин і умов.

Продуктивність професійної діяльності представляється формулою, що пояснює вищий рівень розвитку цієї діяльності й втілює в собі принцип єдності діяльності й особистості.

Література

1. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. – М.: РАГС. – Кн.1. – 1999.
2. Карпенко Л.А. Теоретические и практические подходы к определению эффективности обучения преподавателей вузов в системе ФПКП. Критерии эффективности //Повышение эффективности психолого-педагогической подготовки... – М.:МГУ, 1988. – с.124-139.
3. Кузьмина Н.В. Творческий потенциал специалиста. Акмеологические проблемы развития // Гуманизация образования. Психолого-педагогический международный журнал, 1995, N1. – С.41-53.
4. Молибог А.Г. Вопросы научной организации педагогического труда в высшей школе. – М.: Высшая школа, 1971. – 296 с.
5. Педагогічна майстерність: Підручник /Л.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
6. Раченко И.П. Принципы научной организации педагогического труда. – К.: Рад.школа, 1989. – 190с.
7. Хелмицкий Б.Н. Продуктивность профессиональной деятельности управленческого персонала: Дис. ... канд. псих. наук. – М., 1998.
8. Деркач А.А., Зазыкин В.Г. Акмеология: Уч.пос / А.Деркач, В.Зазыкин. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.

Анотація

У статті розкривається сутність категорії продуктивної діяльності викладача вищого навчального закладу й теоретичні джерела її виникнення. Зазначається, що аналіз категорії продуктивної діяльності викладача спирається на розроблені у вітчизняній психолого-педагогічній науці теорії й концепції: підвищення ефективності педагогічної діяльності й процесу навчання; оптимізації педагогічного процесу й діяльності вчителя; наукової організації педагогічної праці; формування педагогічної майстерності; професіоналізму.

Аннотация

В статье раскрывается сущность категории продуктивной деятельности преподавателя высшего учебного заведения и теоретические источники ее возникновения. Отмечается, что анализ категории продуктивной деятельности преподавателя опирается на разработанные в отечественной психолого-педагогической науке теории и концепции: повышения эффективности педагогической деятельности и процесса обучения; оптимизации педагогического процесса и деятельности учителя; научной организации педагогического труда; формирования педагогического мастерства; профессионализма.

Подано до редакції 1.11.2007.